

Denana Buturović: *Morići: smisao sjećanja i pamćenja.* Sarajevo: Svjetlost, 2009, 308 str., ilustr. (Biblioteka Kulturno naslijeđe Bosne i Hercegovine)

Po dvestopetdesetih letih, kolikor je minilo od smrti bratov Morić v Sarajevu (brata Morić sta umrla marca 1757, op. a.), in šestindvajset let od prve izdaje študije *Morići – od stvarnosti do ustnega izročila* avtorice Denane Buturović, je ta dopolnila in objavila novo izdajo omenjene študije, tokrat z naslovom *Morići – smisel spomina in pomnjenja*. Obe izdaji študije o Morićih sta izšli pri sarajevski založbi Svjetlost.

Naša raziskovalka se je dolgo časa ukvarjala z balado o smrti bratov Morić, saj sta zgodovinski osebnosti, Hadži Mehmed (Pašo) in Ibrahim Morić, sodelovali v pomembnih dogodkih, ki so zaznamovali Bosno in Hercegovino v drugi polovici 18. stoletja. Brata Morić sta namreč junaka ene najlepših bošnjaških ustnih balad, vezanih na zgodovinski dogodek. Brata sta bila usmrčena v sarajevski trdnjavi leta 1757, ker sta se kot najuglednejša predstavnika obrtnikov (esnafa) in pripadnika domačega vojaškega odreda (janičarji) uprla številnim gospodarskim in drugim ukrepom, ki jih je v Bosni in Hercegovini v 50. in 60. letih 18. stoletja uvedla centralna osmanska oblast. Kot zgodovinski odgovor na tragične dogodke je nastala ena najlepših bosanskih balad, ki se je kot spomin na te neprijetne dogodke ohranila v pesniški obliki.

Študija sestoji iz štirih delov. Poglavja v prvih dveh delih vključujejo izsledke izčrpnega raziskovalnega dela, medtem ko druga dela sestavlja zbrana poezija s fotografijami, z viri in literaturo.

Knjiga Denane Buturović je rezultat dolgoletnega in temeljitega dela, posvečenega predvsem proučevanju življenja in družbenega položaja rodbine Morić v Sarajevu. Vključuje tudi literarnozgodovinske in literarnoteoretične analize balad o smrti najvidnejših članov te družine, *hadžija*¹ Mehmeda in Ibrahima *age*.² Avtorica je v novi izdaji študije o Morićih pomembno razširila časovni okvir, skozi katerega lahko spremljamo obstoj Morićev v Sarajevu. Prvi verodostojni dokument, ki priča o tej rodbini, je namreč obširen popis iz Bosanskega sandžaka³ iz obdobja 1540–1542, v katerem viri Mahale Firduz-begove *medrese*⁴ omenjajo tudi Morićevega sina Mustafa (Buturović 2009).

Po odkritju prvih dokumentarnih virov o popisu iz Bosanskega sandžaka, ki pričajo o obstoju rodbine, je Buturovićeva postregla še z zgodovinskim pregledom drugih literarnih virov, ki obravnavajo rodbino Morić. Pri nadaljnji ponazoritvi problema avtorica obravnava tudi položaj bratov Morić v širšem družinskem krogu. Ugotovljeno je

¹ Hadži (ar.): Musliman, ki je romal v Meko.

² Aga (tur.): nekdanji zemljiški gospod v Bosni in Hercegovini.

³ Beseda *sandžak* se je v osmanskem jeziku uporabljala v povezavi z oblastjo ali okrožjem v Osmanskem cesarstvu. Prvi sandžak je nastal leta 1463 in je obsegal vso Bosno. Na čelu sandžaka je bil sandžak beg.

⁴ Medresa: verska srednja šola, ki poleg splošnega izobraževanja dijakom nudi tudi versko izobraževanje. Poleg uradnega izobraževanja je posebna pozornost namenjena vzgoji. Šolanje v medresi navadno traja štiri leta.

namreč, da je *defter*⁵ iz leta 1726 do zdaj najstarejši dokument, ki omenja brata Mehmeda in Ibrahima Morića, ki sta bila usmrčena trideset let po tem datumu.

Pri analizi zgradbe in dokumentov, ki pričajo o premoženjskem stanju in družbenem položaju Morićev, je največ težav pomenilo dejstvo, da je pri večini dokumentov o usmrčenih bratih Morić zaznati prepričljiv ton pristranskosti. Kar je ne nazadnje razumljivo, saj sta bila hadži Mehmed in Ibrahim-aga Morić v sporu z uradnimi oblastmi, ki so nadzorovale zapise uradne zgodovine iz tega obdobja.

Prvi del študije obravnava zgodovinski položaj in ponuja faktografski vpogled v preteklost rodbine Morić v Sarajevu, drugi del pa diahronično obravnava zanimanje za ljudsko balado o Morićih in zgodovino ustnega izročila o usmrčenih bratih.

360

O smrti bratov Morić obstaja več različic pesmi, ki pričajo o razsežnosti tega tragičnega dogodka tako pri njunih sodobnikih kot tudi njunih potomcih. V svoji knjigi o Morićih Đ. Buturović predstavi vseh 29 različic pesmi, do katerih se je dokopala in med katerimi najdemo tudi fragmente enakih značilnosti. Največ različic pesmi so našli v Sarajevu, sledijo zapiski o pesmih, ki so jih našli v Livnu in Travniku ter drugih mestih Bosne in Hercegovine. Povzetek vseh v glavnem ostaja enak: uporniška brata peljejo na usmrčitev, medtem ko nesrečna mati prosi za njuno pomilostitev. Po neuspešnem poskusu, da bi rešila sinova, mati na koncu umre od žalosti. V vseh zapisanih različicah pesmi o bratih Morić se pojavlja skupna oblika verza, tj. simetrični osmerek.

V drugem, najobširnejšem delu študije avtorica proučuje zgodovinske izvore socialnopolitičnih sprememb sredi 18. stoletja, ki so med drugim vplivali na te predele Otomanskega cesarstva in v okviru teh nemirnih dogodkov posledično na ustno izročilo o bratih Morić. V pojasnilu, zakaj je potreben širši pristop pri obravnavanju tega vprašanja, je Đ. Buturović navedla: "Vsi ti dogodki so določili pot mojega raziskovanja – da povzamem in kritično ovrednotim dejstva o Morićih in njihovem delovanju, ki jih navajajo kronike iz tistega obdobja; da povzamem, kaj so o bratih Morić povedali zgodovinarji, in proučim, na podlagi katerih dokumentov so zavzeli svoja stališča in podali svoje izjave o bratih Morić; da ovrednotim tista dela iz obdobja, v katerem sta brata Morić živela, ki govorijo o delovanju te dvojice Sarajevčanov; da proučim, kaj o bratih Morić pravijo novi, do zdaj nepoznani dokumenti; da se ustavim pri vsebini ustnega izročila o Morićih in preberem njihova sporočila" (Buturović 2009: 57).

S prvim zapisom, letopisom Sarajevčana Mule Mustafa Bašeskije, ki brata Morić obravnava kot "zlobna morilca", se Buturovićeva najprej loti raziskovanja tistih dokumentov, ki pričajo o usmrčitvi na smrt obsojenih upornikov, pozneje pa vzrokov očitne naklonjenosti kronistov tedanjim oblastem, proti katerim sta se sarajevska janičarja tudi uprla. Poleg tega so gospodarske in družbenopolitične krize sredi 18. stoletja prizadele veliko Otomansko cesarstvo, kar je vplivalo tudi na lokalno sredino. Ugledna sarajevska rodbina Morić in nekatere druge sarajevske rodbine, ki niso imele pomembnejših vojaških položajev, so pripravile programe zaščite lastnih interesov,

⁵ *Defter* (perz. *daftar*): popis katastrskega davka v Otomanskem imperiju. V *defterjih* so bile zbrane informacije o vaseh, nepremičninah, številu članov v gospodinjstvih (odrasli moški in vdove) in podatki o etnični pripadnosti.

domačih janičarjev in sarajevskega *esnafa*⁶, ki pa so bili v nasprotju z interesi cesarstva. Tako zgodovinopisje izraža kritično stališče do bratov Morić, medtem ko ustno izročilo Morića povečuje v junaka zapisov ustne literarne tradicije v verzih in prozi.

Zakaj se je torej zgodil ta preobrat iz neusmiljenih dejstev v trajno fiktivno stvaritev? Tragični dogodek je namreč odjeknil v zavesti narodnega pesniškega kolektiva ne glede na stališče uradnega zgodovinopisja in splošno dogajanje. Te okoliščine so prepričale avtorico, da prouči nove, njej dostopne dokumente, ki so osvetlili celotno dogajanje. Sedemnajst let po prvem zapisu o bratih Morić je letopisec Bašeskija spremenil svoje stališče do uporniških bratov. Morića tako nista bila več označena kot "zla morilca", temveč nasilno zadavljena brata. S tega stališča je bilo torej treba upoštevati tudi druge vire spoznanj – ustno zgodovino in splošno ustno izročilo, ki bi izpopolnila predhodna dognanja o Morićih.

Verjetno je eden od prvih dokumentov, ki relativizirajo zgodbo o izobčenosti in nasilništvu dveh bratov, spominska plošča s *tarihom*, pesniškim zapisom v turškem jeziku na zidu dvorišča Vekil-harčeve džamije v Sarajevu. Tarih namreč govori o "znanih in priljubljenih bratih" in "smrtonosnem vetru", ki je "nepričakovano zapihal" nesrečnima bratoma.

Poleg uradne in ustne zgodovine ter ustnega izročila in tariha v turškem jeziku je peti vidik pričevanja, ki je ohranilo spomin na usmrčitev bratov Morić, balada v osmercu, ki jo najdemo v vseh ohranjenih različicah. Đ. Buturović je izpostavila mesta spomina in pomnjenja in se osredotočila na tiste dele pesmi, ki brez dvoma usmrčena brata Morić povzdignejo na piedestal hrabrosti in časti, o čemer se je med narodom skrivaj šepetalo v trenutku njune usmrtitve. Poleg bratov Morić in njune matere, ki preraste v osrednji lik balade, se v tej pojavlja še Dizdar-aga kot predstavnik oblasti.

V sklepu drugega dela študije avtorica razpravlja o zanimanju za splošno ustno izročilo o bratih Morić v znanstvenih in literarnih delih. Avtorica je postregla s celovitim prerezom zanimanja o bratih Morić skozi literaturo in v znanstvenih in raziskovalnih esejih: od Josipa Milakovića in Joze Dujmišića do Hatidže Krnjević in Muniba Maglajlića. Svoje stališče do zgodovinskih dogodkov in nesreče rodbine Morić sta v literarni obliki ponudila tudi Ivo Andrić v proznem triptihu *Pot Alije Đerzeleza*⁷ in Jakša Kušan, najprej v drami *Dva Morića – dva pašića*⁸, pozneje pa še v zgodovinskem romanu *Krvavi dnevi ponosne Bosne*⁹. Buturovićeva je v svojem delu skušala pokazati, da so nekatere razlage dogodkov o Morićih v omenjenih delih posledica določenih predsodkov posameznih avtorjev.

Tretji del študije predstavlja pesniška struktura, ki jo sestavlja 30 različic balade o Morićih, notni zapis različice, ki jo je prepeval Igbal Ljuca iz Sarajeva, devet fragmentov in 19 "drugih pesmi o bratih Morić", 18 zapisov proze ustnega izročila o Morićih in trije najpomembnejši arhivski dokumenti o tej rodbini: dokument z zapušćinske razprave,

⁶ Esnaf (tur.): ceh, strokovno združenje.

⁷ Ivo Andrić, *Put Alije Đerzeleza* (orig.).

⁸ Pašić – sin paše; paša (tur.): visoki naziv v političnem sistemu Otomanskega cesarstva, po navadi podeljen guvernerjem provinc ali generalom.

⁹ Jakša Kušan, *Krvavi dni Bosne ponosne* (orig.).

vodene po smrti Amine Morić, sodni zapis, ki se nanaša na *vakuf*¹⁰ Moričevih, in carski ukaz o pomilostitvi hadžija Mehmeda Morića in še sedmih Sarajevčanov. Povzetek v angleškem jeziku je pregled prve izdaje študije o rodbini Morić in vpogled v celotno problematiko, do katere je avtorica v tem času prišla. V tem dodatku najdemo tudi prevod Marunovićeve različice balade o Moričih v angleškem jeziku.

Knjigo v četrtem, sklepnem delu študije poleg navedenih literarnih in drugih virov bogati še 52 fotografij s spremljajočimi komentarji, ki jih je deloma pripravila sama avtorica.

Pred izdajo knjige Đ. Buturović je literatura o Moričih, vpeta predvsem v dela V. Morpurga, H. Krnjević in M. Maglajlića, ponujala vpogled v to tematiko s pretežno literarnokritičnega stališča. Pomemben prispevek študije Buturovićeve se kaže v tem, da z interdisciplinarnim pristopom ponuja širši okvir obravnavanja te tematike. Ustna in uradna zgodovina in določeni antropološki vpogledi so tisti viri, iz katerih je Buturovićeva še dodatno črpala splošna znanja o tej široki tematiki. Ne nazadnje, obogatena s pomembnimi fotografijami nova izdaja monografske študije o rodbini Morić pomembno prispeva h kulturnemu spominu bošnjaške nacionalne preteklosti.

Nirha Efendić

¹⁰ Vakuf (arab. *waqf*): dobrina premoženja osebe (vakif), ki se ji ta prostovoljno odreče in jo preda Alahu. Dohodki in namen vakufa pa služita blaginji ljudi.

Karl Marx, Friedrich Engels: *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje, 2009.

Eno izmed ikonskih knjižnih del je prvič izšlo leta 1848; prvi slovenski prevod pa v Idriji leta 1908. Videti je, da je poleg okrogle obletnice slovenskega izida vnovičnemu izidu botrovala tudi t. i. svetovna ekonomska kriza. Po mnenju nekaterih lahko pomembne uvide k tej krizi in krizi kapitalizma doda tudi branje *Komunističnega manifesta*.

Pričujoča izdaja pa ni pomembna samo zaradi ponatisa Marx-Engelsovega teksta, temveč (predvsem) zaradi pol knjige obsegajočih spremnih zapisov filozofov Mladena Dolarja in Slavoja Žižka, ekonomista Jožeta Mencingerja, etnologa in kulturnega antropologa Rajka Muršiča ter pesnika Janeza Ramoveša. Spremne besede k tej izdaji lahko razumemo kot zapolnitev časovnega brezna oziroma kot priročnik k branju več kot 150 let starega teksta. A po drugi strani je sam tekst še kako aktualen in vitalen; bere se (glej prvo poglavje oziroma str. 98–100) kot izjemen opis t. i. globalizacijskih